

здійснення владних управлінських дій уповноваженими органами публічної влади. В контексті перспективних наукових досліджень актуальним є питання наукового осмислення та законодавчого вирішення удосконалення нормативно-правового регулювання адміністративних процедур прийняття правових актів управління, що дозволить подолати несистемність та колізії у діяльності публічної адміністрації у цій сфері.

1. Александрова П. В. До питання про правові акти управління. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6302/Aleksandrova_Do_pytannya_pro_pravovi_akty.PDF.
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
3. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сферу господарської діяльності». від 11 вересня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1160-15#Text>.
4. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.
5. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / Кол. автор; за ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с. https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/9779/1/SLOVNYK_2016_ispr.pdf
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини другої статті 84, пункту 34 частини першої статті 85, частини першої статті 86, статті 91 Конституції України, частин другої, третьої, четвертої статті 15 Закону України "Про статус народного депутата України" (справа про направлення запиту до Президента України). Рішення Конституційного Суду України № 16-рп/2003 від 14.10.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-03#Text>.
7. Геращенко О.М. Система актів Президента України. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4798/1/%D0%A1%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%95%D0%9C%D0%90%20%D0%90%D0%9A%D0%A2%D0%86%D0%92%20%D0%9F%D0%A0%D0%95%D0%97%D0%98%D0%94%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%90%20%D0%A3%D0%9A%D0%A0%D0%90%D0%87%D0%9D%D0%98.pdf>.
8. Шевченко А. Правові основи державного управління в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. № 3. 2017. С. 112-117.

Катерина Долгорученко

доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро), кандидат юридичних наук, доцент

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ТА ОКУПАЦІЇ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

В умовах повномасштабної військової та інформаційної агресії російської федерації проти України, виникає гостра необхідність здійснення *аналізу реальних і потенційних внутрішніх загроз національній безпеці України*. Мова йде, перш за все, про ті внутрішні загрози, що пов'язані з діяльністю осіб, уповноважених на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, які у будь-який спосіб підтримують військову агресію проти нашої держави та здатні спричинити істотну шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Єдиною причиною виникнення такого явища як колабораціонізм на території сучасної України є вчинена проти неї агресія російської федерації.

Метою цієї публікації є характеристика основних підходів до розуміння поняття колабораціонізму в умовах російської агресії та окупації України.

Колабораціонізм або злочинну співпрацю з державою-окупантом донедавна вивчали виключно у контексті подій Другої світової війни. Для кваліфікування такої співпраці з гітлерівськими окупантами у військовій та політичній сфері юристами радянських часів активно використовувались такі категорії, як «пособництво» та «державна зрада».

Історики та теоретики права пострадянського періоду такі, як М. Семиряга, Б. Коваль, О. Потильчак, А. Боляновський, В. Верига, С. Дробязко, С. Кульчицький, О. Лисенко, І. Дерейко,

О. Гончаренко, В. Шайкан та ін., поняття колабораціонізм зводили до складного суспільно-політичного або суспільно-психологічного явища (феномену), яке виникає в результаті об'єктивної взаємодії цивільного населення з окупантами під час війни у побутовій, економічній, культурній, адміністративній, військовій, військово-політичній та репресивно-каральній сферах.

Прояви колабораціонізму в умовах воєнного стану, які на жаль, мають місце сьогодні на теренах окупованої частини України, висвітлено у роботах М. Акімова, Ю. Бауліна, О. Головкина, З. Загиня, О. Ілларіонова, О. Кравчука, Н. Кончука, В. Кубальського, В. Навроцького, Є. Письменського, А. Політова, М. Рубашенко, С. Сергієвського, І. Сказко, В. Тація, М. Хавронюка та ін. Вченими-юристами здійснена чергова спроба переосмислити сутність означеного феномену та розкрити зміст таких взаємопов'язаних, але різних понять як «державна зрада» та «колабораційна діяльність»; закладено основу вивчення досвіду зарубіжних країн щодо диференціації кримінальної відповідальності за колабораційне діяння з метою удосконалення кримінального вітчизняного національного законодавства.

Викладене вище свідчить про суспільну необхідність формування комплексного юридичного підходу до вивчення феномену колабораціонізму як внутрішньої загрози національній безпеці України в умовах воєнного стану.

У широкому розумінні поняття «колабораціонізм» означає співпрацю громадянина держави з її ворогами. У світовій суспільно-політичній літературі співпраця з окупантами розглядається як виключно ганебне явище, як дії, спрямовані проти інтересів власного народу, держави та її союзників.

У правовій доктрині колабораціонізм розглядається як протиправна діяльність, яка може набувати будь-якої з передбачених ст. 111 КК України форм державної зради та здійснюватися у військовій, адміністративній (управлінській), економічній і навіть побутовій сферах. Проте кримінальна відповідальність за відповідну діяльність наставатиме лише за такі діяння, які є умисними, та якими заподіюється істотна шкода суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України або створюється реальна загроза її заподіяння [4, с.121].

Аналіз наукових, як суспільно-політичних, так і правових розвідок, присвячених колабораціонізму як феномену війни та окупації, дають нам змогу виокремити три найбільш типові підходи до розуміння сутності цього поняття.

Перший підхід до розуміння сутності феномену колабораціонізму ґрунтується на ідеї, що співпраця з ворогом в умовах окупації може бути як «вимушеною», так і «добровільною». Класифікувати колабораціонізм на добровільний і примусовий (добровільна чи примусова співпраця громадянина держави з її ворогами на шкоду своїй державі) вперше запропонував історик Стенлі Хоффманн у 60-х роках ХХ століття [1, с.5].

Так, вітчизняна дослідниця В. Шайкан, вивчаючи прояви даного феномену на території України в умовах гітлерівської окупації, вважала, що «колабораціонізм - це складне, неоднозначне, перш за все, соціально-психологічне та етичне явище-феномен, яке відобразив соціально-психологічну та етичну реальність у суспільстві під час кризи, а також спонукав та регулював поведінку певної частини населення, яке й так перебувало в стані конформності, і сприяв організації різних форм співпраці та стосунків з окупантами» [6, с.24].

Колабораціонізм в окупованій гітлерівцями Україні, як відзначає В. Шайкан, проявився у широкому діапазоні - від побутового рівня до військових, економічних, культурних, адміністративних, індивідуально політичних форм. Це добровільне чи вимушене сприяння ворогові, його військовій або цивільній адміністрації у здійсненні військових, економічних, політичних, культурних заходів, спрямованих на укріплення окупаційного режиму [6, с.25].

Сьогодні, в умовах російської агресії та окупації України, вітчизняним експертам стало очевидно, що колабораціонізм слід відрізняти від вимушеного співробітництва з окупантом, і тим паче, якщо його характер не є злочинним, і яке має на меті виключно виживання в умовах війни та окупації. Однак, як зазначає Є. Письменський, виконання громадянином України публічних функцій у межах окупаційної адміністрації російської федерації є яскравим проявом протиправної поведінки. Її кримінальна протиправність наразі може виключатися лише через крайню необхідність або інші обставини, передбачені КК України [4, с.22].

Більшість вітчизняних юристів сьогодні рекомендують розробити проект поправок до закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», у якому слід передбачити амністію всім тим, хто не чинив злочинних дій проти Української держави та її громадян; визначити можливості та межі примирення суспільних

груп, які відстоюють різні цінності; установити дієві механізми правосуддя перехідного періоду.

Другий підхід до розуміння сутності феномену колабораціонізму ґрунтується на ідеї, що співпраця з окупантами своєї країни має бути лише на добровільних засадах (на противагу вимушеній співпраці), здебільшого, у політичній та військово-політичній сферах. Основними формами колабораційної діяльності є :

- військовий колабораціонізм – сприяння противнику зі зброєю в руках: служба у військових формуваннях, поліцейських структурах, в органах розвідки та контррозвідки служба в адміністративних органах військового і цивільного управління на окупованих територіях; служба в охоронних частинах (збройних формуваннях, призначених для боротьби з партизанами); служба у спеціальних школах, що здійснювали підготовку агентів для ведення розвідувальної, пропагандистської і диверсійної роботи.

- політичний або адміністративний колабораціонізм – співробітництво з окупаційними органами влади, працевлаштування в таких органах, членство у створюваних «політичних» рухах та об'єднаннях тощо [1, с.23; 2, с.253].

Третій підхід до розуміння сутності феномену колабораціонізму ґрунтується на ідеї, що співпраця з ворогом має передбачати індивідуальну, навмисну, мотивовану переконанням або ідеологічною угодою співпрацю з окупаційною владою і є внутрішньою загрозою національній безпеці держави в умовах воєнного стану.

Відповідно, основними формами колабораційної діяльності в умовах російської агресії та окупації України, у рамках даного підходу, науковці виокремлюють:

- публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України;

- добровільне зайняття посади, (не) пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації, судових органах держави-агресора.

- здійснення пропаганди з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України;

- організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради;

- добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора; надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України тощо.

Отже, науковці у межах даного підходу, пропонують поділяти колабораціонізм на вимушений і свідомий (ідейний). Відповідальність за свідомий (ідейний) колабораціонізм має встановлюватися у межах кримінально-правової норми про державну зраду, що має диференціюватися залежно від суспільно небезпечних наслідків діяльності.

Незважаючи на велику кількість наукових доробків із цієї проблематики у різних галузях суспільствознавства, які можна згрупувати щонайменше у три групи, та попри нещодавнє прийняття Законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність)», до сьогодні залишаються прогалини у розумінні поняття колабораціонізму. Проблема розширення та уточнення змісту і ознак даного поняття, а також аргументоване окреслення основних форм протиправної діяльності має істотний потенціал для її подальшого більш глибокого наукового розроблення.

1. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал. Вип.1(23). 2019. С. 5-25.

2. Дзьобак В. Порівняльна характеристика колаборації населення Росії й України в роки радянсько-німецької війни. Сторінки воєнної історії України. 2008. № 11. С. 253 – 254.

3. Закон України про колабораційну діяльність зі змінами. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>

4. Письменський С. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-

правові аспекти): наукові нариси. Севеодонецьк. 2020. 121 с.

5. Сергієвський С.К. Проблеми звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили державну зраду. Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України : матер. кругл. столу (м. Харків, 26 травня 2017 р.) / Наук.-досл. ін-т вивч. пробл. злоч. ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України; Харк. обл. орг-ція ГО «Всеукр. асоц. крим. права». Харків: Юрайт, 2017. С. 132.

6. Шайкан В. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату "Україна" та військової зони в період Другої світової війни : автореф. дис... д-ра іст. наук № 07.00.01 / В.О. Шайкан. - Донецьк : Донец. нац. ун-т, 2006. - 40 с..

Дмитро Задаля

доцент кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ (м. Дніпро),
кандидат юридичних наук, доцент

УКРАЇНЬСЬКА МОДЕЛЬ ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Лише невелика група юристів-міжнародників та представників світових інституцій є експертами у сфері правосуддя перехідного періоду. Проте запровадження принципів правосуддя перехідного періоду в Україні розпочала Українська Гельсінська спілка з прав людини ще у 2015 р. Термін принцип перехідного правосуддя недостатньо досліджений науковцями, але певні напрацювання допомогли заповнити прогалину у інформації, представивши різні точки зору, на цих засадничих умовах розробити вітчизняну модель правосуддя перехідного періоду в Україні. Кожна країна, яка запровадила модель правосуддя перехідного періоду, має власні культурні та соціальні відмінності, тому неможливо просто запозичити досвід, який спрацював в іншій країні. Україні необхідно виробити власну модель правосуддя у перехідний період, яка має базуватися на певних принципах.

Правосуддя перехідного періоду — це процес забезпечення такого стану, щоб країна могла подолати війну чи конфлікт і продовжувати жити в мирі та безпеці. Існує багато міжнародних принципів і підходів, які можна використовувати для розробки моделі правосуддя перехідного періоду для країни, але важливо розглянути, які з них уже довели свою ефективність. Президент України доручив Комісії з питань правової реформи розробити концепцію правосуддя перехідного періоду, зазначивши, що вона має стосуватися компенсацій жертвам війни, справедливості для злочинців, які вчинили тяжкі злочини, а також надавати інформацію про перебіг конфлікту. Експерт Гельсінської спілки з прав людини О. Мартиненко вважає, що є чотири сфери, які можуть покращити досвід правосуддя перехідного періоду. Це: компенсація жертвам конфлікту, неупереджене переслідування військових злочинців, чесне переповідання фактів і подій війни та проведення мирних майбутніх реформ [1].

У своїх дослідженнях науковці часто розглядають національну ситуацію навколо впровадження правосуддя перехідного періоду в поле наукової дискусії. Їх висновки полягають у тому, що науковці мають досліджувати підходи та принципи правосуддя перехідного періоду та формувати окрему сферу науки, зосереджену на цій темі [2]. Правосуддя перехідного періоду — це практика усунення несправедливості та минулих злочинів у перехідний період. Хоча інтерес до цієї ідеї є, принципи ще не розроблені. Принципи правосуддя перехідного періоду не повинні бути схожими на загальні концепції правосуддя, а натомість мають бути зосереджені на саме перехідному періоді. Правосуддя перехідного періоду складається із судових і несудових процедур, вважає Ж. Балабанюк [3]. Ці процедури мають ґрунтуватися на принципах правосуддя перехідного періоду.

Деякі принципи правосуддя перехідного періоду (включаючи своєчасність тощо) можна вважати керівними принципами національного правосуддя перехідного періоду. Автори науково-практичного видання «Діалог у моделі правосуддя перехідного періоду: особливості та функції» [4] сформулювали деякі принципи правосуддя перехідного періоду в Україні. Одним із цих принципів є те, що діалог має ґрунтуватися на принципах міжнародного права, а також, що діалог і судові процеси мають стосуватися розкриття правди про воєнні злочини та грубі порушення прав людини. Коли країна перебуває в процесі переходу до нового уряду, мають бути забезпечені діалогічні процеси примирення. Істина повинна бути встановлена, а винних покарано до або одночасно з цими